

UNIVERZALNOST KRISTOVA SPASENJA

Dr Tomislav IVANČIĆ

Problem univerzalnosti Kristova spasenja pripada među najteža pitanja kršćanske teologije. Teološki je sigurno da Bog hoće da se svi ljudi spasu. Istina je to koja se jednako nalazi u Svetom pismu i u dokumentima crkvenog učiteljstva. Krist je naime umro za sve ljude i donio svima oproštenje grijeha. No pitanje se komplikira ako se upitamo ima li onih kojih se ne spašavaju. Ako se netko, naime, ne spašava, onda je teško govoriti o univerzalnoj Božjoj volji o spasu. Još više, ako je Bog neke predodredio da se spasu (usp. Rim 8, 28–35), onda postoje oni koji na to nisu predodređeni. Ako je samo jednog čovjeka, npr. Judu, Bog po Svetom pismu „odredio“ da bude „sin propasti“, onda se više ne može govoriti o univerzalnosti Kristova spasenja. Čini se, dakle, da ono što Sveto pismo teoretski tvrdi praktično nije čine.

U problem univerzalnosti spasa spada i pitanje ne samo da li se svi ljudi spašavaju, nego da li se čitav čovjek spašava sa svim onim što on jest, i što je u njemu i oko njega. Čovjek, naime, nije jedinka bez odnosa s drugima. Čitavo čovječanstvo je jedinstveno i povezano, kako u grijehu tako i u spasu. Crkveni oci govore o starom Adamu zbog kojeg je čitavo čovječanstvo grijehom raspršeno na sve strane svijeta. Ako se čitav taj Adam ne spašava, nego samo neki njegovi dijelovi, onda novi Adam, koji je Krist, nije potpuno otkupljen. Univerzalnosti grijeha, dakle, ne odgovara univerzalnost spasa. Ako se netko tko nam je osobito drag i na taj način egzistencijalno dio nas samih, kao npr. otac, majka, dijete, supružnik ili prijatelj, ne spašava, onda ni mi kao osobe nismo potpuno spašeni. To je psihološka univerzalnost koja je neodvojiva od geografske univerzalnosti. Pitanje je, naime, spašava li Krist čitavog čovjeka i čitavo čovječanstvo ili samo dijelove tog čovječanstva ili dijelove čovjeka. Potpuni spas jednoga čovjeka zahtijeva spas svih ljudi. Ako pak potražimo razlog zašto se neki sigurno spašavaju, a drugi ne, onda pravi razlog ostaje uvijek efikasna milost, jer „koje je predodredio, te je pozvao, koje je pozvao te je i opravdao, koje je opravdao te je i proslavio“ (Rim 8, 30). „Nije, dakle, do onoga koji hoće ni do onoga koji trči, nego do onoga koji se smiluje. Tako dakle: smiluje se kome hoće, a otvrdnjuje koga hoće“ (Rim 9, 16 i 18). To onda znači da Bog ipak čini da se neki ljudi ne spase ili barem ne daje toliko efikasne milosti da bi se svi spasili. Bog, dakle, ne želi dovoljno efikasno da se svi ljudi spasu.

Pitanje je, također, da li ta univerzalnost spasa zahvaća samo zemlju ili čitav svemir. Time se, naime, pitanje univerzalnosti proširuje i na bića izvan ljudskog roda. Imaju li demoni i đavli također mogućnost spasa ili ne? Radi li se o sveobuhvatnoj univerzalnosti ili samo o relativnoj?

Pitanje je, dalje, da li se spašavaju samo oni koji su imali priliku čuti o Isusu Kristu i povjerovati mu. Spašavaju li se i oni koji su živjeli prije Krista ili samo oni koji žive poslije njega? Ili spašavaju li se i oni poslije njega pa makar i nisu čuli za njegov spas i prema tome nisu mogli povjerovati? Ili, drukčije rečeno, da li se možda ne spašavaju *samo* oni kojima je Krist naviješten, ali su ga oni odbili pa prema tome oni spadaju u one koji su sagriješili protiv Duha Svetoga i za koje poslanica Hebrejima kaže da im nema više žrtve za grijeha nego „jedno strašno iščekivanja suda“ (usp. Hebr 10, 26–27)?

Univerzalnost povlači i pitanje isključivosti spasa: pitanje, naime, da li samo Krist donosi spas ili spas donose i razni osnivači religija i razni spasitelji. Ili, da li taj Kristov spas mogu posredovati i druge religije, a ne samo kršćanstvo i da li su onda religije bar u tom pogledu spasiteljske? Da li isključivost Krista znači i isključivost njegova posredovanja jedino preko Crkve? Ili to pitanje još uže izraženo: spašavaju li se samo oni koji su u Crkvi ili se po Crkvi spašavaju i svi ljudi izvan Crkve? Već od prvih stoljeća, naime, postoji aksiom „izvan Crkve nema spasenja“.¹ Taj aksiom se izvodi iz druge tvrdnje da je spas moguć samo po krštenju. To je, dakle, pitanje o nužnosti krštenja i Crkve koje nužno relativira pitanje univerzalnosti Kristova spasa. Stvar se dapače još više suzuje govorom o tzv. apsolutnosti kršćanstva što je izrekao, preuzevši od Hegela, E. Troeltsch, prema čemu bi trebalo zaključiti ne samo da je Crkva nužna za spas, nego da je jednako nužno i kršćanstvo, a to znači zapadni model Crkve.² Pitanje je, dakle, ovisi li spas ljudi o Crkvi pa čak i o kršćanstvu? Je li prema tome crkveni pastoral neizrecivo odgovorna stvar i nisu li prema tome misije Crkve pitanje biti ili ne biti ljudi? Ako se svi ljudi ionako spašavaju onda znači da Crkva nije nužna i da njezin pastoral ma kakav bio nije toliko važan. Nije li dakle uloga Crkve onda samo ta da ona naviješta radost toga da će se svi spasiti i da o tome svjedoči? Ona bi bila organizacija koja pomaže svijetu da ostane na moralnoj visini i da nikad ne izgubi nadu u svoju budućnost.

Posebno pitanje univerzalnosti spasa odnosi se i na spas nekrštene djece. Ako se može reći da se jedni spašavaju po krštenju vodom, jer su u tijelu Crkve, a drugi po krstu želje, jer su u duši Crkve, pitanje je što je sa djecom koja ne mogu imati ni jedan ni drugi krst. Pogotovo što je s onom djecom koja nisu od kršćanskih roditelja, jer se djeca inače posvećuju i spašavaju po roditeljima? (usp. 1 Kor 7,14).

1 Sv. Augustin je htio tom rečenicom olakšati povratak u Crkvu hereticima i shizmaticima. Srednjovjekovni pape upotrebljavaju to protiv duhovnjačkih pokreta i s njima povezanih careva. U novije vrijeme upotrebljavalo se protiv reformatorskih crkvenih zajednica.

Usp. F. WOLFINGER, *Das Christentum u. die Weltreligionen*, u *Stimmen der Zeit* 1 (1980) 47.

2 Usp. F. WOLFINGER, nav. čl., u *SDZ*, 1 (1980) 47 sl. Također E. TROELTSCH, *Die Absolutheit des Christentums und die Religionsgeschichte*, Ges. Schr. Bd. 2, Tübingen 1913, str. 386–451.

Nemaju li oni mogućnost spasa, tada se ne može govoriti o univerzalnoj spasiteljskoj volji Božjoj.

Sve to ima daleko veći odjek u praksi Crkve. Ako druge religije nisu u nekom smislu posrednici spasa, onda one mogu biti škodljive za spas čovjeka jer mu daju lažnu nadu u spas.³ Time se ujedno odlučuje da li je na mjestu dijalog ili stalni sukob i neprijateljstvo s njima? Kratak je, dakle, put od određenog shvaćanja univerzalnosti spasenja do netolerancije prema nekršćanima. Sve ovo izaziva pitanja o granicama spasenja. Da li te granice idu između Crkve i svijeta ili su te granice u srcu svakog čovjeka bio on u Crkvi ili u svijetu? Drugim riječima da li se zaista spašavaju samo oni koji su u Crkvi ili se spašavaju i oni koji žive izvan Crkve ali su otvoreni Božjem kraljevstvu u svom srcu? Da li se možda spas mora ograničiti samo na kršćane i to samo na one koji su baš u pravoj Kristovoj Crkvi i opet dalje samo na one koji su u toj Crkvi potpuno vjerni Kristu? Spas se time, dakle, ograničava na mali broj ljudi. Ili mora li se reći da granice spasa uopće ne idu između jednih i drugih ljudi nego samo između grijeha i đavla s jedne strane te ljudi s druge strane. Drugim riječima, radosna nada spasenja, i to efikasnog, jest kako za one u Crkvi tako i za one izvan Crkve. Nije li Crkva, dakle, ona koja samo posvješćuje već u ljudima anonimno prisutan spas, a to onda znači da se pastoral Crkve mora događati u okvirima u kojima je to dramatično izrekao papa Pavao VI. u dokumentu *Evangelii nuntiandi*: „Šutke ili u krik u ponavlja se uvijek jedno te isto pitanje: Vjerujete li vi doista to što propovijedate? Živate li to što vjerujete? Propovijedate li uistinu ono što živite? Suprotno svakom očekivanju, svijet Boga, unatoč tolikim znakovima odbijanja, ipak traži, hodeći neobičnim putovima, i bolno osjeća potrebu za njim. Taj svijet vapi za blagovjesnicima koji će mu govoriti o Bogu koga poznaju i s kojim druguju kao da vide Nevidljivoga” (br. 76). Drugim riječima, pitanje univerzalnosti spasa, kršćanstva i Crkve jest unutrašnje pitanje Crkve, a ne pitanje njezina odnosa prema onima vani?

1. TEORETSKA RJEŠENJA TIJEKOM POVIJESTI CRKVE

W. Kasper kaže o univerzalnosti spasa: „U katoličkoj teologiji pod apsolutnošću kršćanstva obično se shvaća da kršćanstvo nije samo faktično najveća među postojećim religijama, nego da je ono konačno, u biti nenadmašivo, ekskluzivno i takvo da zahtijeva univerzalno priznanje, Božje samootvaranje za sve ljude svih vremena.”⁴

Povijest Crkve pokazuje kako se to pitanje razvijalo i kako je i do nas došlo. Pođimo od Starog zavjeta. U njemu se govori pozitivno o poganima, ali i negativ-

3 Tako K. BARTH i dijalektička teologija smatra da su religije zle. One su nevjera, stav bezbožnog čovjeka. Slično i H. KRAEMER smatra da između kršćanstva i religija može postojati samo konflikt. Usp. K. BARTH, *Kirchliche Dogmatik* I, 2, 327. H. KRAEMER, *Religion und christlicher Glaube*, Göttingen 1959. Usp. također L. KOLAKOWSKI, *Toleranz und Absolutheitsansprüche, u Christlicher Glaube in moderner Gesellschaft*, Herder 1980, str. 6–38 kao i B. WELTE, *Christentum und Religionen der Welt, u Christlicher Glaube in moderner Gesellschaft*, 1980, str. 40–126.

4 W. KASPER, *Absolutheit des Christentums*, u *Sacramentum Mundi* I, str. 99.

no. Pogani su bili protupojam Izraelcima.⁵ To je kolektivna cjelina i religiozna povijesna grupa ljudi koji nisu mogli spoznati svu snagu izravne Božje povijesne Objave. Sv. pismo ih naziva Gôjim ili Ĕthnos i Ĕthknikôs. Već u Starom zavjetu govori se da je Jahve gospodar svih stvorenja i kralj i drugih naroda (usp. Iz 6,3 sl, Am 9,7, Jr 10,7). Oni su, dapače, ponekad bolji od Izraela i Bog ih ljubi, kako se to vidi iz Jonina propovijedanja u Ninivi (usp. Jon 4,11 i Jr 4,10). Bog Starog zavjeta nije samo Bog Izraela. On stvara savez sa čitavim čovječanstvom. Obećanje budućeg spasa jest za čitavo čovječanstvo (usp. Postanak, 3,15), sklapanje saveza sa Noom jest, također, savez sa čitavim čovječanstvom (usp. Post 8, 20–9,17). Za Abrahama kaže Bog da će se u njemu blagoslivljati sva plemena zemlje (usp. Post 12,3). U Bibliji postoje velike i od Boga dane ličnosti a da nisu iz izabranog Božjeg naroda. Tako npr. Job, Melkizedek, Lot, kraljica od Sabe i drugi. Bog se služi tuđim kraljevima da izvede svoj spas. Tako će Nabukodonosora nazvati kraljem kraljeva, ili pastirom Kira ili pak pomazanikom Jahvinim (usp. Jr 25,9, Iz 44, 8 i 45, 1). Istina, prisutan je i govor o prokletstvu pogana i o srdžbi Jahvinoj nad njima. No, ne smije se zaboraviti da Bog brani i ljubi svoj narod Izrael, ali se jednako na njega srdi i kažnjava ga zbog njegove nevjere. Drugim riječima, savez koji Bog sklapa sa svojim pukom Izraelom, jest poseban savez unutar saveza koje je Bog sklapao sa čitavim čovječanstvom.

U Novom zavjetu, govoreći o Božjem kraljevstvu koje s njime dolazi na zemlju, Isus ne postavlja granice proklamiranom spasu za sve narode. Taj spas je, naime, takav da se na njemu „ptice nebeske mogu gnijezditi” (usp. Mk 4–4, 32). Hram će biti kuća molitve za sve narode (usp. Mk 11, 17). Njegova će se vlast protezati od mora do mora (usp. Mt 21, 5). Njegova se krv proljeva za mnoge, za sve (Mk 10, 45). Dapače, taj spas i kraljevstvo Božje bit će oduzeto nevjernim Židovima i predano poganima (usp. Lk 4, 25). Kad dolaze Grci k Isusu i žele ga vidjeti Isus kaže da je došao njegov čas i čas njegove proslave; kad bude uzdignut sve će privući k sebi i dovesti i one koji nisu iz njegova ovčinjaka da budu jedno stado i jedan pastir (usp. Iv 12, 23, 32 i Iv 10, 15). Isus se zadivio vjeri stotnika iz Kafarnauma (usp. Lk 7, 10).

Prva Crkva spoznaje da je u Isusu donesen spas za sve narode (usp. Dj 2, 17 – Bog će izliti od svoga Duha na svako ljudsko biće). „U svakom je narodu Bogu mio onaj koji ga se boji i čini pravdu” (usp. Dj 10, 35). Pogani su djeca obećanja i to obrezanjem srca, kaže sv. Pavao (usp. Rim 25 – 29 i 9,6 i Gal 3,6). Oni nose Krista koji je nada proslave (usp. Kol 2, 17). Pavao kaže Atenjanima da im on naviješta onoga koga oni i ne znajući poštuju (usp. Dj 17, 23). Onima koji rade po zahtjevu svoje savjesti Pavao obećaje među poganima sud pun milosrđa (usp. Rim 2, 14, sl).

Pokraj tih velikih i lijepih misli o poganima postoje i druge koje pokazuju težak put pogana k spasu. Kad pitaju Isusa je li puno onih koji se spašavaju, on ne odgovara ni „da” ni „ne”, nego usmjerava učenike da pođu uskim putem, jer širok put vodi u propast. Isus ipak upozorava da pogani misle na ovozemaljsko (usp. Mt 6,

⁵ Usp. J. HEISLBETZ, *Theologische Gründe der nichtchristlichen Religionen*, Herder, 1967, str. 17.

32). Govori o molitvi koju pogani brbljaju (Mt 5,37). Pogani su bez nade i bez Boga u svijetu, piše sv. Pavao (usp. Ef 2,12, 1 Sol 4,5, Gal 4,8, 1 Kor 6,9). Poganin je nepravedan i nevjeran (usp. 1 Kor 6,1).

Određeni „da” stoji, dakle, uz određeni „ne” i to kako kod izabranog puka tako i kod pogana. Stari zavjet kao i Novi ne daje nikakav konačni sud o spasu pogana. Isus kaže da ne smijemo nikoga suditi niti osuđivati. Tko se spašava a tko ne, u konačnici ostaje tajna koju zna samo Bog koji poznaje tajne srdaca.⁶

Kao što je grijeh univerzalan tako je i spas univerzalan. Učenici trebaju ići svim narodima i njima navijestiti Isusa Krista. Oni koji se dadu učiniti učenicima, a to znači koji se dadu voditi Kristovim Duhom, bit će spašeni, jer neoprostiv je jedino grijeh protiv Duha Svetoga. Iz Svetog pisma se, dakle, ne mogu izvući razlozi za stvaranje blokovskih fronti između Crkve i svijeta, i između kršćanstva i svijeta. Crkva je kvasac u tijestu čovječanstva. To čovječanstvo je onda očito kruh na stolu Božjeg kraljevstva. Crkva je sol zemlje, a to tada znači da su svi ljudi zemlje jelo zasoljeno Crkvom na stolu u Božjem kraljevstvu. Kršćani su svjetlo svijeta. Čitav svijet, dakle, živi u svjetlu toga svjetla. Iz toga možemo zaključiti da nisu svi ljudi pozvani da budu članovi vidljive strukturirane Crkve, i da se spas ne događa samim formalnim sudjelovanjem u toj Crkvi. Očito je: kad bi čitavo čovječanstvo bilo sol, kvasac, gorušičino zrno, svjetlo svijeta, tada ne bi bilo tijesta, ne bi bilo jela koje treba zasoliti, ne bi bilo ptica koje bi se gnijezdile na granama, i ne bi bilo onih koje treba osvijetliti svjetlom. Kao što je Krist jedino svjetlo svijeta i obasjava sve nas, a da mi sami nikada ne postajemo on, tako i Crkva, primajući od Krista svjetlo, daje ga svim narodima, a da oni ne moraju postati ona. Crkva, dakle, ima relativnu ulogu u svijetu, a ne apsolutnu. Ona ide za tim da drugima služi, a ne da ih sve mora uvesti u svoje redove. Nije ona cilj nego ima cilj – kraljevstvo Božje. Ona mora postojati, jer bez nje se ne bi mogao spas širiti na svijet. Zato će uvijek biti ljudi koji će htjeti ući u njezine redove. Prema tome, granice i razlike između Crkve i svijeta nisu frontalne i suprotne nego su to granice prožimanja, one iste granice koje postoje između soli i hrane, između kvasca i tijesta, između grana i ptica koje se gnijezde te između svjetionika i svijeta koji obasjava svjetionik. Crkva je prema tome narod čija je služba ljubav i služenje svijetu. Bez svijeta Crkva nema svrhe. A to znači ni spasa.

Pogledajmo sada kako se ovo saznanje iz Svetog pisma odražava u tradiciji Crkve. Crkva je oduvijek branila univerzalnu Božju volju za spas ljudi.⁷ Tako dokumenti Crkve u dekretu protiv janzenista 1690. kažu da Bog i poganima daje dostatnu milost (D 1295). Zatim kažu da se spas može postići i izvan Crkve osudivši rečenicu: „Extra Ecclesiam nulla conce ditur gratia” (D 1379). Ona zabranjuje stavljati granice Božjem milosrđu (D 1646). Uči da je Krist umro za sve (D 122, 160, 286). Crkva osuđuje misao da je Krist umro za predestinirane (D 1096). Crkva dalje kaže da oni koji žive u nepremostivoj zabludi u odnosu na Isusa Krista

6 K. RAHNER, *Heidentum* u LTHK V, 74.

7 Usp. T. IVANČIĆ, *Duh Kristov vodi ljude i bez njihova znanja, ali lakše s njihovim znanjem*, u *Evangelizacija suvremenog svijeta*, Zgb. 1975. str. 75 sl.

moгу postići Božje svjetlo i Božju milost vjernim vršenjem zakona koji je Bog upisao kao prirodni zakon u njihova srca (D 1677).⁸ Koncil u Arlesu 473. govori o stvarnom spašavanju ljudi koji su živjeli samo po prirodnom zakonu (D 160 b). Sigurno ta definirana univerzalnost spasa nije u nadnaravnom smislu izričito naučavana. Zatim se ne govori o ljudima prije Kristova dolaska nego se uvijek misli na pokristovu eru. No, Crkva poznaje i nadnaravno milosno preporođenje čovjeka i prije krštenja vodom, u tzv. krstu želje (D 796 i 3070), i pri tome se ne traži da čovjek stvarno primi krštenje. Crkva, također, uči univerzalnu spasonosnu Kristovu smrt i poznaje samo jedno nebo i jedno blaženstvo (D 464, 570 sl.). Tako možemo reći da je stvarni nadnaravni spas prema učenju Crkve također moguć „extra Ecclesiam”. Pogotovo o tome uči Drugi vatikanski sabor. Tako u LG br. 16 kaže: „Ali odluka o spasenju obuhvaća i one koji priznaju Stvoritelja među kojima su u prvom redu muslimani... Bog nije daleko ni od onih koji traže nepoznatog Boga u utvarama i likovima... oni koji bez krivnje ne poznaju Kristovo evanđelje i njegovu Crkvu, a ipak iskreno traže Boga i pod utjecajem milosti nastoje djelom izvršiti njegovu volju koju su spoznali po glasu savjesti, mogu postići vječno spasenje”. U dekretu AG br. 3 kaže se: „Ovaj sveopći Božji naum o spasu čovječanstva ne ostvaruje se samo nekako skriveno u duši ljudi ili nastojanjima.” U istom dekretu br. 7 kaže se: „Premda bi dakle Bog, putovima koje on zna, mogao ljude koji bez svoje krivnje ne znaju za evanđelje privesti k vjeri, ipak na Crkvu pada obveza...” U konstituciji GS piše: „A budući da je Krist umro za sve i da je konačni čovjekov poziv stvarno samo jedan, i to božanski, moramo držati da Duh Sveti pruža svima mogućnost da se, na način koji je Bogu poznat, pridruže tom pashalnom misteriju” (GS 22).

Pa ipak, od početka Crkve postoji u Crkvi prisutan izraz: „izvan Crkve nema spasenja”. On je pripravljen već u spisima Ignacija Antiohijskog (Filadelf 3,2), Ireneja i Klementa Aleksandrijskog.⁹ Potpunu formulaciju toga nalazimo kod Origena: „Neka si nitko ne umišlja, nitko ne vara: izvan te kuće tj. izvan Crkve nitko se ne spašava”.¹⁰ No, tek je Ciprijan juridičkom isključivošću i sa svim konsekvencijama to izrekao: „Svaki, koji se dijeli od Crkve i sjedinjuje se sa jednom preljubicom, isključuje se iz obećanja Crkve, i tko napušta Kristovu Crkvu neće dospjeti do Kristovih nagrada. Ne može imati Boga za Oca tko nema Crkvu za majku.”¹¹ Ovu izreku upotrebljava i sv. Augustin.

Sve što je rimski stotnik prije učinio za svoj spas bilo je nekorisno, kaže sv. Augustin „dok se vezom kršćanskog zajedništva i mira ne inkorporira u Crkvu”.¹² Augustinov učenik Fulgencije Ruspicijski dojmljivo to kaže: „Drži to najčvršće i ne sumnjaj ni na koji način: ne samo pogani, nego i svi Židovi, svi heretici i

8 PIO IX, *Quanto conficiamur moerore*.

9 Usp. IRENEJ PG 7, 966 i KLEMENT ALEKS. PG 8, 287.

10 ORIGEN, PG 12, 841.

11 CIPRIJAN, CSEL 54, 63.

12 AUGUSTIN, PL 43, 105.

raskolnici koji umiru izvan sadašnje katoličke Crkve ići će u vječni oganj koji je pripremljen đavlu i njegovim anđelima.”¹³ Sveti Jeronim u pismu papi Damazu piše: „Znam da je Crkva sagrađena na onoj stijeni. Tko ne bude u Noinoj barci propast će kad dođe potop.”¹⁴

Srednjovjekovna skolastička teologija ostaje na toj liniji osobito na liniji sv. Augustina. Najjasnije je to formulirao Papa Bonifacije VII. 1302. godine u Buli „Unam Sanctam”: „Jednu svetu katoličku i apostolsku Crkvu nužnom vjerom prisiljavamo da se vjeruje i drži i mi u ovo čvrsto vjerujemo i jednostavno ispovijedamo: izvan nje nema ni spasa ni oprostjenja grijeha” (D 468). Četvrti lateranski koncil uči: „Jedna je pak sveopća Crkva vjernika, izvan koje se uopće nitko ne spašava” (D 460). Pio IX. u enciklici „Quanto cificiamur moerore” piše: „Najjasnija je katolička dogma da se nitko naime ne može spasiti izvan katoličke Crkve” (D 1677). Kasnije će enciklika Pija XII. „Mystici Corporis” (1943) prilično rigorozno uzeti ovu formulaciju ali će Sveti oficij morati protestirati protiv njezine praktične primjene. Sveti oficij je naime odgovorio mons. Cushingu da će oni koji se žele spasiti primiti sigurno od Boga potrebnu pomoć za svoj spas.”¹⁵

Tako LG br. 14 kaže: „Sveti sabor uči, oslanjajući se na Sveto pismo i predaju, da je ova putujuća Crkva potrebna za spasenje. Jedino je, naime, Krist posrednik i put spasenja, prisutan među nama u svome tijelu, koje je Crkva, a on, naglašavajući izričito potrebu vjere i krštenja, potvrdio je time i potrebu Crkve u koju ljudi ulaze po krštenju kao kroz vrata. Zato se ne bi mogli spasiti oni ljudi koji, iako im je nepoznato da je katolička Crkva od Boga ustanovljena po Isusu Kristu kao potrebna, ipak ne bi htjeli ili u nju ući ili u njoj ostati.” Dekret o misijskoj djelatnosti Crkve piše: „Potrebno je, dakle, da se svi obrate k njemu koga su spoznali iz naviještanja Crkve, i da se krstom pritijelove Crkvi koja je njegovo tijelo” (AG 7).

Djelotvornost univerzalne Božje volje moguća je samo ako postoji nadnaravni vjerski čin. Tako Tridentinski koncil uči: „Bez vjere je nemoguće svjediti se Bogu” (Hebr 11,6; D 801). Ta vjera mora se temeljiti na nadnaravnom Božjem svjedočanstvu i to je ujedno spoznajni akt (D 1172, 1789, 1795, 1814). No, kako je moguća takva vjera izvan Objave o tome nauk Crkve ništa ne kaže. Na toj liniji ima tonova i na II. vat. saboru. Dakle, „da” i „ne” – stoje i u učiteljskoj tradiciji Crkve prisutni.

2. PASTORALNO – PRAKTIČNA RJEŠENJA

Pogledajmo sada kako se ta teološka i učiteljska situacija odrazila na praksu Crkve tokom stoljeća.

Shvaćanja koja čovjek nosi odlučuju o njegovu praktičnom ponašanju. Djelovanje i ponašanje, dakle, ukazuju na teoretske uzroke. Normalno je stoga da će i

13 AUGUSTIN, CSEL 53, 174 i FULGENTIUS PL 65, 704.

14 JERONIM, PL 22, 355.

15 Usp. Pismo nadbiskupu Cushingu u Bostonu, objavljeno u *American Ecclesiastical Review* 77 (1952) 307–311.

uvjerenje da izvan Crkve nema spasenja inicirati određeno ponašanje crkvenih ljudi prema poganima. Pa čak i uvjerenje da je izvan Crkve teško doći k spasenju i da prema tome oni koji ne pripadaju Crkvi žive u opasnoj tami i gotovo odijeljeni od Boga potaknut će ponekad herojske misionare da idu spašavati te duše ili će pak dati povoda da misionari i njihovi ponekad vojni ili trgovački prethodnici ne biraju sredstva kojima će prisiliti te duše da uđu u Crkvu i da se krste. Sjetimo se samo sv. Franje Ksaverskoga, zaštitnika misija, koji je tisuće ljudi krstio u uvjerenju da bi oni inače otišli u pakao. Isti duh je poticao isusovce u Brazilu u 16. st. koji su smatrali da bi bez svjetla i spasa koji oni donose ti ljudi bili izgubljeni i stoga su išli za tim da što više duša krste i tako spase i da se istodobno nisu trudili da osnuju Crkvu među urođenicima. Isti prozelitizam vladao je kod Franaka u 8. st., kod Španjolaca u 16. st., kod Britanaca u 19. st. ili kod Amerikanaca u 20. st. Teško je bilo pronaći uski i tijesni put za razumijevanje univerzalnosti Kristova spasa i zato je uvijek u povijesti Crkve bilo onih koji su mislili da pokrštavanje ognjem i mačem ne treba odbijati ako donosi ljudima spas.¹⁶

U tom smislu bilo je tokom Crkve mnogo prisilnih pokrštenja i obraćenja. U 6. st. prisiljavao je papa Grgur Veliki kralja Ethelberta iz Kenta da, ako je potrebno i silom, obraćaju svoje poganske seljake. U 7. st. sv. Amandus uspio je u Flandriji dobiti naređenje od kralja prema kome su pogani bili prisiljeni primiti krštenje. U 8. st. prisilio je car Karlo Veliki Saksonce da se dadu krstiti. U 9. st. narinuo je norveški kralj Olaf većini svojih podanika krštenje. U 12. st. Šveđani su zauzeli Finsku i prisilili ih da se krste. Križarski ratovi su, također, nosili sa sobom niz takvih i sličnih primjera. 1513. g. izumio je Martin de Encisko manifest zvan *Requerimiento* koji je papa podržao a prema kome Indijanci moraju Crkvu smatrati vladaricom i gospodaricom čitavog svijeta. Ako odbiju da se krste, njihovi gospodari su imali pravo da ih opet učine robljem, oduzmu im imanje i da ih zlostavljaju. Za vrijeme kolonizacije Amerike smatralo se da zbog svoga poganstva nekršteni nemaju nikakvo duhovno ni građansko pravo. Drugi su smatrali da je dobro što više Crnaca učiniti robovima jer ih se na taj način lakše dovodi do kršćanske vjere. Tzv. francuski *Code Noir* iz 1685. obvezao je posjednike plantaža da krste svoje Crnce i daju ih pravilno poučiti u kršćanskoj vjeri. Taj proglas je kasnije još pooštrio Bien-vielle nakon što je 1718. osnovao New Orleans. Zanimljivo je da spisi većine teoretičara i pionira misija u 16. i 17. st. kao što su Acosta, Thomas a Jesu, Brancati, Gubernatis na pitanje da li se smije primijeniti i sila da bi se pridobile duše, odgovaraju da je to možda potreba s državne strane, ali da misionari trebaju stajati daleko od toga.¹⁷

Sigurno je da sav misijski rad nije bio takav. Bilo je, naime, onih koji su se nepokolebljivo borili za prava urođenika i koji su osuđivali praksu ovakvog prozelitizma. Među njima osobito su poznati Las Casas, Vitoria i Veracruz.

16 Iako je kasnije pokušao formulaciju „extra Ecclesiam nulla salus” preokrenuti u „sine Ecclesia nulla salus”. Usp. R. KNITTER, *Ist das Christentum eine echte und die absolute Religion?* u *Concilium* 6/7 (1980) 404 bilj. 8. Također R. G. COTE, *Einige Absolutheitsansprüche in der Geschichte der Missionen* u *Concilium* 5 (1980) 316.

17 Usp. R. G. COTE, nav. čl., *Concilium* 5 (1980) 317.

Dok ovakvo gore opisano djelovanje možemo promatrati više iz shvaćanja da je Isus Krist, a time i krštenje, nužno za spasenje, dotle u praksi Crkve nailazimo i na one koji će proglašavati i apsolutnost kršćanstva i stoga zahtijevati da se zapadno kršćanstvo onakvo kakvo jest mora prihvatiti u svim misijskim zemljama.

Prvom kršćanstvu je bilo jasno da se kršćanska vjera ne smije i ne može kao židovski model presaditi u druge krajeve. Oni su je uvijek nastojali uklopiti u kulturu i mentalitet drugih naroda. O tome svjedoči Prvi jeruzalemski koncil 50. g. Oni su, istina, prezirali religiozne običaje pogana. Smatrali su da su poganski bogovi demoni i duše pogana da su robovi sotone. No, to je više bila retorika nego stvarnost. Oni su kod krštenja zadržavali poganska imena, služili su se pojmovima i simbolima poganskih religija, u njihovoj filozofiji i sibilinskim proroštvima svoga vremena tražili su potvrdu kršćanskoga učenja. Klement Aleksandrijski smatrao je da su grčki filozofi i indijski mudraci jednako pripremali Kristu put kao i židovski proroci.

Kod crkvenih otaca je bila poznata uzrečica: anima humana naturaliter christiana. Tu praksu prilagođavanja kršćanske bñti poganskim formama produžilo se i kod pokršćavanja germanskih i slavenskih plemena. Na tom poslu bile su izvanredne ličnosti kao Bonifacije, Ćiril i Metod, Grgur Veliki i engleski apostol Augustin. Drakonske mjere Karla Velikoga prema Saksoncima bile su u ono vrijeme iznimka. No, u vremenima velikih otkrića napuštena je bila praksa utjelovljavanja i prilagođavanja. Evropa je smatrana mjestom svakog dobra, civilizacije i kršćanstva, dok su misije bile rat protiv barbarluka i praznovjerja. Išlo se tada frontalno protiv poganskih običaja. Tako je to bilo u Africi kad su portugalski misionari 1538. g. došli u Benin ili stoljeće kasnije španjolski kapucini u Kongo. Isto se dogodilo u Etiopiji gdje su misionari nakon obraćenja cara Susenyosa 1622. zahtijevali da se odbace svi obredi, nauk i praksa u kojima se ovi nisu slagali s Rimom. To je izazvalo reakciju naroda i već 10 godina kasnije misionari su bili protjerani iz Etiopije. Još prepotentnije postupalo se u Indiji. Apsolutistički duh Crkve podigao se ovdje gotovo do zakona. Iz predjela koji su bili pod portugalskom vlašću protjerani su svi islamski službenici i poganski svećenici, pokornici i čarobnjaci, srušena su mjesta nekršćanskog kulta, zabranjena praksa bilo koje religije osim kršćanske, protiv poligamije kažnjavalo se izgonom, određeni predjeli grada bili su zatvoreni za nekršćane. Ti zakoni i dekreti izdani u drugoj polovici 16. st. zahtijevali su da se sve ravna prema portugalskim običajima, kod krštenja davala su se portugalska imena, morala su se nositi portugalska odijela i držati njihovi običaji. Domaći kler bio je izobražen prema evropskom modelu i tretiran kao kler niže klase. Nauku hinduizma nije se ni pokušavalo proučiti. Koncem 16. st. pokušalo se u Kini s inkulturacijom i prilagođavanjem kršćanstva domaćim običajima. Osobito se u tome istakao Matteo Rici koji je tražio kanale i istraživao kinesku kulturu kako bi evanđelje prostrujilo kulturom i inteligencijom Kine onog vremena. Nakon njegove smrti dolazi do svađe i 1715. papa Klement XI. odlučuje se protiv njegove prakse. Godine 1742. papa Benedikt XIV. pod prijetnjom teških crkvenih kazni zabranio je svako toleriranje kineskih obreda. Takvo stanje na misijskom poslu ostalo je u Crkvi sve do 19. st. Tek je Pio XI. donio zakon prema kome bi trebalo prilagođavati kršćanstvo domaćim kulturama. Tada se počelo i teološki razmišljati i misijski raditi

na prilagođavanju. U međuvremenu sazrele su i mlade nacije Afrike i drugih zemalja. Politika prilagođavanja kršćanstva učinila im se samo lukavošću kojom Zapad želi opet svoju prepotentnost u kulturi i civilizaciji kao i religiji prijevarom unijeti u druge zemlje. Tako su biskupi Afrike i Madagaskara 1974. g. odbili teologiju prilagođavanja i zahtijevali radikalniju politiku inkarnacije Evanđelja.

Praksa Crkve kroz stoljeća dakle pokazuje da još uvijek nije jasno pitanje univerzalnosti Kristova spasa. Pokušat ćemo stoga kratko dati obrise onoga što bi bilo rješenje ovog teškog teološkog pitanja.

3. POKUŠAJ ZAKLJUČNE SINTEZE

Što se tiče rješenja ovih teoloških problema, jedni su optimisti, kao Pelagije koji smatra da čovjek može svojim naravnim snagama postići spas. Pesimistički pak nastrojeni teolozi, kao jansenisti, smatraju da se čovjek izvan vidljive Crkve nikako ne može spasiti. Rahnerova teza „anonimnih kršćana” spada u optimističke teze. On, naime, kaže, da nekršćanin posjeduje u sebi „nadnaravni egzistencijal”, dakle, neku vrstu nadnaravne spasonosne vjere. Ovom egzistencijalu odgovara neka vrsta unutarnje objave, ali bez objektivnog sadržaja. Toj objavi odgovara u čovjeku „atematska vjera”. Misije imaju zadaću da tu atematsku vjeru svojim propovijedanjem artikuliraju, da čovjeku objasne da ono što on vjeruje zaista postoji u Isusu Kristu.

Drugo je tzv. tradicionalno rješenje. Ono želi reći da se nekršćanin spašava time da živi ispravno po savjesti. On se tada nalazi u duši Crkve, ali ne u tijelu.

A. Galli smatra da ovakva rješenja ne zadovoljavaju. Ona s jedne strane ne poštuju autonomiju ljudske naravi, jer smatraju da se u njoj već nalazi anoniman spas. S druge strane ne poštuju ni radikalnu novost kršćanstva. On kaže da čovjek, došavši k razumu, čini fundamentalnu opciju, kako to tvrdi i sv. Toma. Pomognut pri tome „*gratia sanante et elevante*” on se pozitivno usmjeruje prema nadnaravnom spasu. Ipak, da bi došao do nadnaravne spasonosne vjere nužna mu je unutarnja objava. Zato se međutim traži čudo, poput onoga koje je Bog načinio kad je Korneliju poslao Petra ili dvoraninu etiopske kraljice Filipa (usp. Dj 10, 1–48, Dj 8, 26–39). To je jedini ispravni put k rješenju, smatra Galli. Sva druga rješenja su samo nagađanja i treba ih prepustiti Bogu, jer ih jedino on poznaje.¹⁸

Tumačeći nauku II. vatikanskog sabora neki su teolozi došli do zaključka da spas daje samo Krist a ne Crkva. Spas je, dakle, moguć izvan Crkve. Iz brojeva LG 13–16, smatra L. Rütli, mogućnost spasa ne treba se povezivati s pripadnošću Crkvi, ne može se identificirati kristologija i ekleziologija.¹⁹ Schlette smatra da je prema dokumentima II. vat. sabora cilj Crkve objava slave Božje i ujedno poziv

18 Usp. A. GALLI, *La salvezza dei non credenti. Soluzione „nuova” e soluzione „tradizionale”*, u *Sacra doctrina* 62 (1971) 165–202.

19 Usp. L. RUETTI, *Fragen der Konstitution „Über die Kirche” an die Mission*, u *Zeitschrift für Missionen und Religionen*, str. 249–259.

jednog dijela čovječanstva u Crkvu. Prema tome se, smatra on, cilj Crkve osjetno razlikuje od osobnog postizanja spasa.²⁰

Prema LG Crkva je narod Božji. Svi ljudi povijesti imaju neki odnos prema tom Božjem narodu. Četiri su, naime, načina odnosa prema Crkvi kao narodu Božjem u LG: 1. incorporatio plena, to je ono što ima potpuni katolik;

2. incorporatio non plena, to je veza katolika s Crkvom kad je u teškom grijehu;

3. conjunctio, to je veza katekumena i nekatolika sa Crkvom;

4. ordinatio, to je veza svih nekršćana sa Crkvom (usp. LG 14–16).

Prema tome svaki je čovjek na bilo koji način usmjeren prema Crkvi. Svi su, dakle, ljudi usmjereni prema spasu. Sabor, međutim, pravi određenu razliku između „mogućnosti spasa” za nekršćane i „stvarnosti spasa” za kršćane (LG 16).

H. Küng pravi razliku između formule „izvan Crkve nema spasenja” i formule „unutar Crkve je spas”. Slika iz Prve Petrove poslanice (3,20) o Noinoj barci u kojoj se svi spašavaju izražava činjenicu da se oni koji su u barci spašavaju, ali ne i to da su prokleti oni koji su izvan barke. Tekst, naprotiv, piše Küng, da je Krist „umro zbog grijeha, pravedan za nepravedne” (3, 18) i da je „otišao propovijedati duhovima koji su se nalazili u tamnici, onima koji su nekoć bili nepokorni kad ih je Božja strpljivost uporno čekala” (3, 20), kaže da je Krist i onima koji su bili izvan Noine barke nekoć donio spas i da prema tome i danas Krist u Duhu odlazi propovijedati nepokornima koji su izvan Crkve. On, također, misli da ne mogu postojati istodobno dva aksioma, nego samo ili postoji ili ne postoji spas izvan Crkve. Nije fer, smatra on, da zadržimo aksiom „izvan Crkve nema spasenja” pa da onda teološkim makinacijama pokušavamo dokazivati kako su konačno više ili manje svi ljudi u Crkvi. Činjenica je, naime, da bi se mnoštvo ljudi uvrijedilo kada bismo im rekli da su u Crkvi i da ima ljudi koji izričito kažu da tamo ne žele biti. U Crkvi su, naime, samo oni koji vjeruju u Isusa Krista i tu vjeru ispovijedaju ustima i primanjem sakramenata. Küng zato predlaže da se aksiom „izvan Crkve nema spasa” odnosi samo na one koji su u Crkvi. Drugi pak aksiom da je „u Crkvi spas” vrijedi kao radosna vijest onima izvan Crkve.²¹

Možda u shvaćanju spasenja svih ljudi i odnosa Crkve prema religijama treba razlikovati objektivnu istinu kršćanstva i subjektivno opredjeljenje i spoznaju čovjeka. Objektivno gledano kršćanstvo je nadmoćno i univerzalno. Čovječanstvu nema tko drugi doći kad je sam Bog u svome Sinu sišao k nama. To je ponuda svim ljudima. No, drugo je subjektivna odluka za Krista i Evanđelje u njegovoj Crkvi. Mnoštvo vjernika unutar Crkve slabo poznaje Krista i njihov život više sablažnjava nego oduševljava (usp. GS 19). Istodobno može netko izvan Crkve nekako upoznati i zavoljeti Krista. Pitanje je, dakle, spašava li samo krštenje i formalna prisutnost u Crkvi ili ljubav prema Kristu. S druge strane, prisutna je, također, činjenica da u redovima muslimana, budista, hinduista pa i ateista ima ljudi koji su subjektivno u svom srcu plemenitiji, u ljubavi prema Bogu ili čov-

20 Usp. H. R. SCHLETTE, *Colloquium salutis: cristiani e noncristiani oggi*, Brescia 1966. Također, H. R. SCHLETTE, *Die Religionen als Thema der Theologie*, Herder 1964.

21 Usp. H. KÜNG, *Die Kirche*, Herder, 1969, 373–378.

jeku dublji i u svojoj religioznosti bogatiji doživljajima negoli oni u Crkvi. Prema tome, kako Isusa Krista ograničiti granicama Crkve i krštenja? Crkva nije jednostavno kraljevstvo Božje na zemlji. Kraljevstvo Božje jest u Crkvi ali je ono šire od granica Crkve.

Na mjestu je, također, pitanje imaju li u odnosu na evanđelje religije legitimnost da i dalje opstojе. To znači, da li su i one neka vrsta posredovanja Kristova spasa. „Tako i ostale religije širom svijeta nastoje različitim načinima priteći u pomoć nemiru ljudskoga srca. Katolička Crkva ne odbacuje ništa što u tim religijama ima istinito i sveto i što nerijetko odražava zraku one istine što prosvjetljuje sve ljude” (NA 2). A o ateizmu i njegovoj legitimnosti kaže Sabor: „Oni koji bez krivnje ne poznaju Kristovo evanđelje i njegovu Crkvu, a ipak iskreno traže Boga i pod utjecajem milosti nastoje djelom izvršiti njegovu volju koju su spoznali po glasu savjesti, mogu postići vječno spasenje. Božanska providnost ne uskraćuje pomoć potrebnu za spasenje onima koji bez svoje krivnje nisu još došli do jasne spoznaje Boga i nastoje, ne bez božanske milosti, postići pravi život. Sve što se kod njih nalazi dobro i istinito Crkva smatra pripravom za Evanđelje i kao dano od Onoga koji rasvjetljuje svakoga čovjeka da napokon ima život” (LG 16).

Pitanje je da li misije donose spas ili samo artikuliraju i posvješćuju u klici već prisutan spas kod religija. Koncil, naime, veli da zbog lukavosti sotone, „lažljivca i ubojice ljudi”, Crkva mora naviještati evanđelje svim narodima. To znači da je spas ljudi i u religijama ugrožen zbog đavla. Ali što je bilo s onima prije Krista i što je s onim nadmoćno većim brojem mnoštva kojima misionari nikada neće doći? Zar je Bog Kristovo spasenje vezao uz krhkost crkvenog misionarenja i pastorala? Ili je zadaća misijske djelatnosti Crkve da proširi prisutnost Crkve kao „svjetla naroda”? Crkva bi, dakle, već svojim postojanjem bila prisutnost i dokaz spasenja na zemlji i ujedno svjetlo koje zrači na sve narode kroz povijest i na svakog čovjeka. Prema tome bi živost i vidljiva djelotvornost Crkve u Duhu Svetome bila važnija od samog misijskog rada. Što je više svjetla u Crkvi to je vidljivije svjetlo u svijetu. To znači da su oštre Kristove riječi o uskom putu i spasu čovjeka usmjerene na vjernika u Crkvi a ne na one izvan Crkve. Na to nas upućuju i Kristove riječi da će vjernici biti prepoznatljivi u svijetu po međusobnoj ljubavi i jedinstvu. Zato i među velike uzroke ateizma Sabor ubraja neautentični život vjernika jer oni „pravo lice Boga i religije prije zakrivaju nego otkrivaju” (GS 19).

U povijesti spasenja razlikujemo tri razdoblja: do Abrahama u kojem je postojala samo prirodna objava, zatim izraelska povijest kao druga etapa Boga koji se približio čovjeku, i treće, kršćanska era, u kojoj je spas prisutan u punini. Kao što postoje sukcesivna razdoblja povijesti spasenja, tako možemo vidjeti i vertikalno prisutnu tu istu povijest spasenja koja je permanentno, sa svim trima razdobljima, sada prisutna. Postoje, naime, i danas mase ljudi, pogotovo ateističke, koje žive po svojoj savjesti, a to znači u prirodnoj vjeri, postoje zatim drugi koji poput Izraela žive u svojim religijama. Napokon su tu i treći, kršćani, koji znaju i žive u punini Kristova spasenja. Činjenica je, međutim, da je Bog sklopio savez već i sa onima koji žive u prirodnoj vjeri, preko Noe. Činjenica je također da, kao što su izraelski proroci i Stari zavjet priprava za Evanđelje, tako Crkva i razne religije vidi kao pripravu na dolazak Krista (usp. LG 16). Kao što se divimo velikanima vjere unutar

Starog zavjeta, tako i danas privlačnost ljudi zrači od raznih ličnosti drugih religija. Čak se i kršćanin u Crkvi ponekad osjeća nelagodno jer s jedne strane zapaža vitalnost religija te plemenitost religioznih ličnosti i veliku korist koju oni vrše u svijetu, a s druge strane mlakost i sklerotičnost crkvenih struktura prema potrebama suvremenog čovjeka, a opet, unatoč tome, duboko uvjerenje da je samo Krist put, istina i život čovječanstva. To istodobno ispreplitanje ljudi koji žive in statu naturae, in statu legis i in statu gratiae⁴⁴ jest velika provokacija za kršćane. Dijalog koji zahtijeva posljednji Sabor kao i nužnost nastavka povijesti čovječanstva vodi kršćane prema pogledu u kojem se povijest spasenja vidi u svom totalitetu. Sve je, dakle, aktualno. Pretkršćansko razdoblje kao i razdoblje Starog zavjeta u stvarnosti nije završeno sa dolaskom Isusa Krista.

Ta nas stvarnost vodi dalje da zaključimo da je spasenje povijesno, da se za sve ljude događa u povijesti, a to onda znači da nikada nije dovršeno kako za čovječanstvo tako i za pojedinca. Spasenje nigdje ne postoji pa ni u kršćanima kao nešto dovršeno i gotovo, nego samo kao nešto što se stalno ostvaruje u vjeri, ufanju i molitvi. Svaki čovjek je, pa i vjernik, u grijehu i milosti istodobno. Zato je spas čovjekov stalno nedovršen, fragmentaran, dvoznačan i dijalektičan. Takva je, naime, i povijest. Ipak treba naglasiti da je spas nešto realno a ne samo provizorno u povijesti i zato i sada kao stvarnost prisutan. Prihvatanje i neprihvatanje spasa događa se i sada u ljudima neprestano. Čovjek je stalno trudan nebom i paklom. Stalno primamo milost i promašujemo milost. Prema tome, spas ni u kome nije nešto gotovo i u svakome je čovjeku, i u kršćaninu i nekršćaninu, mogućnost promašaja.²³

Krist je, dakle, došao na svijet i donio mogućnost spasenja svakom čovjeku i čitavom čovječanstvu. Ostaje do kraja nerazjašnjiv problem koji su sve putovi kojima Bog taj spas čovjeku stvarno primjenjuje. I ostaje tajna postoji li netko tko se neće spasiti, dok s druge strane ostaje sigurnost da ima onih koji su se sigurno spasili. Spas je, dakle, siguran i o njemu sigurno znamo. O propasti bilo kojeg čovjeka ništa ne znamo i o tome ne možemo i ne smijemo suditi. Na Crkvi je da spašava ljude unutar Crkve i izvan nje i da naglašava pozitivnost spasa a da se čuva svakog proglašavanja nespašenim bilo koga, jer je to Bog pridržao sebi. U tome i jest radosna vijest da smo sigurni da postoji spas, da je svjetlo došlo na svijet i da u tom svjetlu vidljivo ili nevidljivo koračaju svi narodi i svi ljudi.

22 Usp. H. NYS, *La salvezza senza Vangelo*, Roma 1966, str. 172 sl.

23 Usp. K. RAHNER, *Schriften zur Theologie*, V, str. 115.